

ירוק כחול ומכוער

מאמר זה ידון בסיפורי עלילה כאמצעי חינוכי להקניית ערכים ונורמות התנהגות. המאמר יתמקד בשימוש של מבנים לוגיים ואמצעים רגשיים כדי להשפיע על הקורא.

"מה הסיפור שלך?", התריס כנגדי בני בשעה שעמדנו לצאת מהבית לאירוע משפחתי, ואני עמדתי על כך שיחליף את מכנסיו. "מה הסיפור שלי?", שאלתי, ולפתע נזכרתי בסיפור על האיש הירוק¹ ועניתי לו: "אני מסיפור אחר! או שתיכנס לסיפור שלי, שבו אי אפשר לבוא למסיבה במכנסיים מרופטים, או שאנחנו לא יוצאים". הייתי מרוצה על שעניתי לו בשפתו, אך בני לא ויתר: "המכנסיים לא מרופטים, ובעיני הם יפים מאוד". כך נפתחה, בהיסח הדעת, דרמה, אשר במרכזה עמד הוויכוח על "טעם וריח" ועל "היפה" ו"המכוער". בדרמה זו, כמו גם באחרות, התנאי שהצבתי בפתיחה כבר קבע את טיבו של הקונפליקט בסיפור. השאלה, אם נלך יחד או לא נלך כלל, הייתה מותנית בניצחוננו של אחד הצדדים, והניצחון הוא שקובע את המסר החינוכי, כמו בסיפורים.

בהבדל מסוג הקונפליקטים המאכלסים את עולם המעשיות, או את הסיפור הדידקטי, בוויכוח שביני לבין בני לא התמודדו כוחות "הרע" מול כוחות "הטוב", אלא מערכת מושגים אחת מול מערכת מושגים אחרת. או בשפתו של בני, "סיפור" מול "סיפור". הבחירה בסוף הוגן, במקרה זה, הייתה קשה; גם הפשרה של "יחלוקו" לא התאימה. התעקשות נוספת מצדי יכלה להכניס את בני, מבלי משים, לסיטואציה הדומה לסיטואציה של הברבור בסיפור "הברווזון המכוער"² אי לכך, ויתרתי על המסר ועל תפקיד המחנך המוביל את העלילה, והעברתי אל בני את האחריות להמשך העלילה. כדי למנוע ויכוח על "יופיים" של מכנסיו הקרועים של בני, ניסחתי מחדש את נתוני הפתיחה, הוספתי נופך אמוציונלי ואמרתי: "אם תתלבש כמו שאני רוצה, אני אהיה כמובן מרוצה, אבל אז אתה לא תהיה מרוצה ולי לא תהיה הנאה לבלות עם ילד שאינו מרוצה, אז איך יוצאים מזה?". מרגע שהאחריות על המסר עברה אל בני חשתי משוחררת יותר.

-
1. "ואז ראה האיש הירוק שעל שפת הכביש עומד איש כחול. האיש הירוק עצר את האוטו הירוק שלו ושאל את האיש הכחול: 'הי, איש כחול, מה אתה עושה פה?', 'אני?' אמר האיש הכחול, 'אני מסיפור אחר'". - מתוך 'הסיפור על האיש הירוק', יהונתן גפן, **הכבש השישה עשר**, הוצאת נושי, 1978.
 2. הסיפור פורסם ב-1943, מאמר זה מתבסס על התרגום האחרון של אהרון אמיר, מתוך הספר **אגדות אנדרסן**, מסדה, 1987.

"אני קובע על עצמי ואת קובעת על עצמך", ענה בפסקנות בני, ואני הרגשתי חסרת אונים. חסרת אונים, לא רק משום שהסוף שהוא בחר לסיפור הינו משולל ערכים מוסריים של ויתור, של אמפתיה או של התחשבות בזולת, אלא משום שהיה בדבריו, כביכול, מסר של פשרה, בעוד שבפועל לא הייתה כאן פשרה, אלא חזרה לנקודת ההתחלה. בני לא רצה, או שלא היה מסוגל להבחין ב"בעיית הלולאה" שנקלענו אליה. הוא השתמש בערך מוסרי, ערך השוויון - שאין עליו חילוקי דעות בינינו - כדי לפתור את הקונפליקט, אולם בפועל הוא סגר את הסיפור בניצחונו החד צדדי. הפתרון "במעלה שנייה"³, הנמצא מעבר למערכת הסגורה (הלולאתית) של הקונפליקט, היה מעבר ליכולת ההמשגה של הילד. הטיעון האמוציונלי שהשתמשי בו לא עזר גם הוא, משום שהיכולת להרגיש אמפתיה גם לצד המצוי עמד בקונפליקט היא דרישה שגם מבוגרים, לעתים קרובות, אינם יכולים לעמוד בה.

הבחירה בסוף הוגן אינה רלוונטית לסיפורי מעשיות או לסיפורים סגורים, שבהם אנו עוקבים אחר הגיבור, תובעים את עלבונו וחרדים לניצחונו. בסיפורים בעלי מבנה סגור של בעיה - פתרון - מסר, המספר נצרך לטשטש, לעתים, את הסתירות או את הדילמות המוסריות המתלוות למסר המייצג רק צד אחד בקונפליקט, באמצעות ביטול אנושיותו של הצד האחר, או בעזרת גיוס כותרות ומושגים שאינם ממין העניין הנדון. גם אמצעים אמנותיים וסחיטה אמוציונלית עוזרים לכסות, לעתים, על מסר חד צדדי. מאידך גיסא, הבחירה בסוף הוגן, שבו יבוא לידי ביטוי הנורמות והאינטרסים של כל הצדדים בקונפליקט, גם היא בעייתית, משום שהיא אינה מאפשרת הזדהות ואמפתיה עם הגיבור המוביל את העלילה, ולא את הפנמת הערכים שהוא מייצג.

לקונפליקט עם בני היה סוף ידוע מראש, אך בדרכנו לאירוע הרהרתי בכך ששני הסיפורים שמהם לקוחים מטבעות הלשון התרבותיים ("אני מסיפור אחר" ו"הברווזון המכוער"), שעלו במהלך הוויכוח עם בני, התפרסמו בהבדל של למעלה ממאה שנה זה מזה. הסיפורים חיים בשלום יחדיו על מדף ספרי הילדים ומשולבים, זה לצד זה, במסגרת תכניות לימודים, המתמקדות בחינוך לסובלנות ולקבלת השונה, אף על פי ששניהם מייצגים תפיסות עולם ומבנה ספרותי שונים לחלוטין זה מזה. בעוד שהביטוי התרבותי "אני מסיפור אחר" מייצג את השאיפה לחנך ילדים לערכים פלורליסטיים, הקשורים בתפיסה רב ממדית ("דרך הראש"), מייצג הביטוי "ברווזון מכוער" את החינוך לערכים באמצעות אמפתיה והזדהות

3. על נושא זה ראו בספר: שינוי עקרונות של יצירת בעיות ופתירתן, פאול וא צלאוויק ג'ון ויקלכד; ריצ'רד פיש, ספריית פועלים, 1979.

("דרך הבטן"). על שתי הגישות הדידקטיות, על יתרונותיהן וחסרונותיהן בחינוך ובהוראה, כפי שהם באים לידי ביטוי בשני הסיפורים ובחיי היום יום, ידון מאמר זה.

א. על ברבורים וברווזים ומה שביניהם

הסיפור על הברווזון המכוער - שנכנס לקלסיקה של ספרות הילדים העולמית, חרף מחסום הזמן והתרבויות - הוא סיפור דרמטי **שבמרכזו מצוי קונפליקט**. הדרמה בסיפור **מובלת על ידי מטרה המכוונת לפתור בעיה**.

הקונפליקט נוצר במפגש המתקיים בין יצור שונה ואחר לבין סביבה שאינה מבחינה בערכו הסגולי של יצור זה: א. בשל טעות בזיהוי; ב. בשל מערכת ערכים סגורה המצמיחה צורות ביטוי שונות של אפליה. אפליה הנובעת מה"דומה" המייצג את הנורמה, לבין ה"שונה" המייצג את הסטייה מהנורמה, או במילים של הסיפור את ה"כיעור". "הברווזון המכוער" - כמקובל בעולם המעשייה - הוא סיפור של היפוך; ה"מכוער" הופך להיות "היפה" ביותר, והסובל הופך להיות מאושר. הצדק יוצא לאור וה"דחוי" זוכה להכרה ביופיו.

סיפורו של הברווזון המכוער מסתיים בפתרון נושא מסר (כמו בכל סיפור עם מבנה סגור שבמרכזו מצוי גיבור אחד או קבוצה, שצדקתם יוצאת לאור). הברווזון הוא הגיבור אשר באמצעותו מתמלאות משאלות לבו של הקורא. האמפתיה לברווז המנודה והסובל בונה את ההזדהות עם ה"צדק" החברתי שנעשה לו. אולם ההזדהות החזקה עם המקופח שזכה לתגמול מטשטשת את העובדה שה"צדק" שנעשה עם הברווז (הברבור בפוטנציה) **יסודו בתפיסת עולם אליטיסטית**, ההופכת על פניו את המסר המוסרי והחינוכי שאליו מכוונת המעשייה.

הברווזון אינו מתמודד עם הקשיים העומדים בפניו בכוחות עצמו. בכל פעם שהוא נתקל בקושי הוא בורח למקום אחר. הוא לא נדרש להתמודד עם הבעיות, משום שהפתרון למצבו הוא דטרמיניסטי והוא מצוי **בעליונותו המולדת** על הסביבה שבזה לו. תפיסה זו היא תפיסה אליטיסטית, המניחה קיום של שווים יותר ושווים פחות, מלידה. הברווזון זוכה להכרה וגם להעלאת הדימוי העצמי רק כשהוא עובר למחלקה גבוהה יותר:

"אין בכך כלום אם נולדת בברווזייה - ובלבד שבקעת מביצת ברבורים, אומר הברווז בגלותו את בבואת עצמו במים".

יתרה מכך, גם בקרב בני מינו הוא שייך למחלקה המעולה ביותר: "והברבורים הזקנים השתחוו לפניו".

דמותו של "הברווזון המכוער" נבנית בעזרת סמלים האופייניים לגיבורים שנולדו
ל"מלוכה"; הוא יוצא לאוויר העולם מביצה גדולת ממדים, וכמו כל ה"גיבורים"
הגדולים, לידתו, כמו צמיחתו, כרוכה בקושי ובייסורים :

"... 'הגדולה בביצים עודה כאן. כמה זמן עוד יימשך הדבר?! אינני יכולה עוד להתעסק בה הרבה'
[...] 'נשארה עוד רק הביצה הזאת האחת שגוזלת זמן כה רב', אמרה הברווזה הדוגרת, 'פשוט
אינה רוצה להתבקע'".

גם המוטיב של האם, אשר בניגוד לכל הסובבים אותה, מזהה את ערכו הסגולי
של בנה, מוטיב שכיח באגדות גיבורים : "תרנגול הודו איננו - דבר זה ודאי הוא" אמרה
הברווזה, "ראו כמה יפה הוא בהחלט, גם נאה הוא למדי - אם תסתכלו בו היטב [...]

ההתנהגות האבירית, כמו גם מידת הענווה, הן חלק בלתי נפרד מהמידות
התרומיות של הגיבור הסטראוטיפי במעשייה ולכן, בהמשך לתיאור של
הברבורים הזקנים המשתחווים לברבור יפה התואר מוסיף המספר :

"אז בוש הברבור עד מאוד. את ראשו טמן תחת כנפו - הוא עצמו כמעט שלא ידע מדוע ועל מה.
מה מאושר היה - אך לא גאה כלל; כי לב טוב לעולם לא ידע גאוה. הוא זכר איך בזו לו ורדפוהו,
ועתה שמע והנה הכל אומרים שהוא 'היפה בציפורים'".

תיאור זה מגביר את תחושת האמפתיה עם הגיבור, ועוזר לטשטש את המסר
לפיו ה"נבחר" נבחר על בסיס תכונות מולדות.

העלילה בסיפור על הברווזון המכוער היא, כאמור, מסוג העלילות (הז'אנרים)
שבהן מתרחש תהליך שסופו אינו מושפע ממעשיו של הגיבור או מאיזה שהוא
קודקס מוסרי, אלא נגזר מטבע הדברים.

כיצד ניצלה אפוא המעשייה על הברווזון המכוער מהביקורת החברתית (כמו
אותן מעשיות הנושאות מסרים שיש בהם קיפוח נשים, לדוגמה)?
הדבר נעוץ בראש וראשונה בכך שהברווזון - הלא מכוער - כיצור שנרדף על לא
עוול בכפו, הוא דמות שקל להזדהות עמה. הנמען יכול לעקוב בדריכות אחר
הרפתקאותיו, לכאוב את כאבו ולשמוח בסוף בהצלחתו, מבלי להיות מודע לכך
שהצלחה זו מבוססת על השקפת עולם שאינה מקובלת עלינו בהקשר אחר.
המעשייה שבה הגיבור עולה משפל המדרגה לגדולות, עונה לצרכיו של היחיד,
החלש והמופלה, או של קבוצת מיעוט החייבת להתחזק מבפנים כנגד מתנכלים
מבחוץ. התחזקות זו נעשית, בדרך כלל, בעזרת שני אמצעים : א. תיאור העוול
והרוע של הסביבה ; ב. פיתוח תחושת עליונות של "אנחנו טובים יותר, יפים
יותר, צודקים יותר ולכן מתנכלים לנו". האמצעי הראשון בא לידי ביטוי בסיפור
באמצעות התבנית האלגורית, שבה כל אפיזודה מייצגת תופעה חברתית משנית
(ראו דוגמה בהמשך), אשר חשיפתה אינה מקדמת ואינה מעכבת את חשיפת
המסר המרכזי. תבנית זאת אפשרה למספר לשלב, לאורך כל העלילה, ביקורת על
תופעות רבות ושונות של דעות קדומות, אמונות תפלות, צביעות ואפליה
חברתית, לרבות אפליה מינית (ויש לזכור שסיפור זה נכתב ב- 1884). המסרים

באפיזודות אלה הם ברובד ה גלוי של העלילה, ולקורא קל לחשוף אותם. להלן כמה דוגמאות :

א. "ברווזונים נחמדים שלא ראיתי כמותם מעודי. כולם דומים לאביהם - אותו רשע, שאינו טורח אפילו לראותני!"

ב. "היו מנומסים והשתחו לברווזה הזקנה אשר שם. היא האצילה שבכל אלה ; יש בה דם ספרדי, ולכן היא בריאת בשר כל כך. ורואים אתם אותה מטלית של ארגמן, שהיא עוטה על רגל אחת! נאה היא להפליא. זהו אות ההצטיינות הנעלה ביותר, שיכול ברווז לזכות בו. הרי זה כאילו אמרו לנו, שאין אף אחד חושב להיפטר ממנה אדם ובהמה חייבים לשים לב! מרץ! ואל תקפלו את בהונותיכם! ברווזון מחונך כהלכה משרבב את בהונותיו החוצה כמו אבא ואמא... ועכשו השתחו ואמרו 'גע-גע'!"

ג. "הו, מה גדול הוא העולם! אמרו הברווזים. אין ספק, היה להם עתה מקום רב הרבה יותר מן הביצה, שממנה אך יצאו. 'האם סבורים אתם שזהו העולם כולו?' אמרה אמם, לא ; העולם נמשך הרחק הרחק, אחרי קצה הגן. ישר לתוך שדהו של השכן, אבל מעולם לא הרחקתי עד שם".

ד. "איזה מין דחליל אתה!" אמרו ברווזי הבר, "אבל לא אכפת לנו, כל עוד לא תתחתן אתנו". [...]

"אולי תבוא אתנו ונעוף יחד? לא הרחק, בביצה אחרת, יש כמה ברווזות-בר צעירות ונחמדות מאוד ; אף אחת מהן אינה נשואה, והן מפליאות לגעגע, הרי לך הזדמנות להצליח, עם כל כיעורך."

ה. "אין הוא יפה תואר, אבל טוב מזג הוא ומיטיב לשחות לא פחות מן האחרים - אפילו מעט יותר מהם, מעיזה אני לומר. אני מתארת לעצמי שמראהו ישתפר כשיגדל, או שאולי בהמשך הזמן תתמעט קומתו [...], מכל מקום, זכר הוא, ולכן אין זה חשוב הרבה, בטוחה אני שיהיה חזק למדי ויוכל למצוא את דרכו כהלכה."

ו. "אחרי ששהה שם יומיים תמימים, הגיעו שני ברווזי בר - זכרים שניהם, שבקעו מקליפתם לפני זמן קצר. על כן היו השניים כה עליזים."

ז. "החתול והתרנגולת ראו את עצמם אדוני הבית. תמיד היו אומרים 'אנחנו והעולם' משום שדימו בנפשם שהם מחציתו של עולם - ולא עוד אלא מחציתו המעולה. הברווזון לעומתם, היה סבור כי בכל נושא יש מקום ליותר מדעה אחת, אבל התרנגולת לא רצתה לשמוע."

השימוש באמצעי של טיפוח תחושת העליונות לפתרון העוול שנגרם מחזיר את הבעיה הגזעית לנקודת ההתחלה. ה"צדק" המושג בעזרת ההכרה ב"עליונות מלידה" מתקבל ללא ביקורת, אולי משום שההזדהות העמוקה עם המקופח בהתחלה מטה את כושר השיפוט שלנו. בהבדל ממעשיות אחרות, שבהן הדמויות מייצגות את ה"רע" ואת ה"טוב" המתמודדים ביניהם עד לניצחון, מרבית הדמויות במעשייה זו אינן חורשות רע. הרוע והעוול נגרמים בעיקר בשל בורות וצרות אופקים, ולא בשל רשעות. מרגע שהברבור מגלה כי הוא שייך ל"סיפור אחר", הוא עף לדרכו, ואילו כל דרי החצר נשארים במקומם. למעשה, הבעיה החברתית האמיתית הייתה מתעוררת לו רצה הברבור להמשיך ולחיות בתחום המחיה שבו נולד, ומבחינה מתודית כאן גם מתחילה עבודתו של המחנך, כפי שיוסבר בהמשך.

ב. האיש הירוק, האיש הכחול ו"מישהו"

"הסיפור על האיש הירוק" הוא סיפור תיאורי הבנוי כשרשרת של מצבים המובילים להיווצרותו האפשרית של הקונפליקט. הסיפור מורכב משני חלקים (שיר ופרוזה), והוא מתרחש בשני מישורים (מישור המציאות ומישור הבדיון). שני החלקים ושני המישורים מתאחדים בסופם בפואנטה משותפת אחת. פואנטה זו היא שיוצרת את הקשר האנלוגי בין המשל (הסיפור) לבין הנמשל (השיר). בניגוד לחוקי הז'אנר מקדים יהונתן גפן את הנמשל (המייצג את ההתנהגות האנושית במציאות) הכתוב כשיר, למשל (המתרחש במישור הבדיוני) והכתוב כפרוזה:

אם במקרה אני פוגש מישהו

שלא מבין אותי או חושב שאני תינוק. אם במקרה אני פוגש מישהו

שלא יודע לבכות ולצחוק.

אם אני פוגש מישהו כזה,

אני תיכף מספר לו על האיש הירוק.

הדמות השטוחה, הכמעט בלתי אנושית, של ה"מישהו" בסיפור הנמשל, נבנית, מחד גיסא, בעזרת תיאור התייחסותו חסרת האמפתיה למספר: "לא מבין אותי", "חושב שאני תינוק", ומאידך גיסא, בעזרת ציון היעדרם של שני רגשות בסיסיים הקושרים אותנו לזולת: "לא יודע לבכות ולצחוק". האיש הירוק המייצג את ה"מישהו", חסר כל תכונות אנושיות, והוא מאופיין על פי המסגרת שבה הוא חי:

"היה היה פעם, בעיר ירוקה, גר לו איש אחד, איש ירוק. האיש הירוק גר בבית ירוק עם דלת ירוקה וחלונות ירוקים. הייתה לו אישה ירוקה ושני ילדים ירוקים. ובלילות הוא היה ישן במיטה הירוקה שלו וחולם חלומות ירוקים-ירוקים."

הדגם דמוי המשל בחלק הראשון, והשימוש בפתחה קלאסית של סיפור מעשייה, "היה היה פעם", בחלק השני, מעניקים ממד אל טבעי לדמויות ולסיטואציה. החזרת הסיטואציה למציאות נעשית באמצעות המפגש עם האיש הכחול, אשר רק עצם נוכחותו מגדירה את האיש הירוק: "ואז ראה האיש הירוק שעל שפת הכביש עומד איש כחול. האיש הירוק עצר את האוטו הירוק שלו ושאל את האיש הכחול: 'הוי איש כחול, מה אתה עושה פה?' 'אני?' אמר האיש הכחול, 'אני מסיפור אחר'."

המושג "סיפור" - במשמעות של "אני לא בסיפור הזה" או "כל אחד והסיפור שלו" הוא מושג מודרני, שמקורו בתפיסות עולם פסיכולוגיות הרואות את האדם כמכלול מורכב יותר מאשר סך כל התכונות שלו, לטוב ולרע. האמירה "סיפור אחר" מניחה אפשרות של רקע שונה, אינטרסים שונים, גישות שונות, נקודות מבט שונות ובעקבות זאת גם פנים רבות לאמת. ההשוואה בעזרת המילה "כזה" בין ה"מישהו" בשיר הפתיחה (המתרחש במציאות הריאלית) לבין "האיש הירוק" (הפועל במישור האגדי) הוא ש בונה את הפואנטה המשותפת לשני

החלקים, כך שהמשפט המסיים את השיר: "אני תיכף מספר לו על האיש הירוק" יכול להתחלף עם המשפט המסיים את הסיפור: "אני תיכף אומר לו: "אני מסיפור אחר".

האיש הירוק (כמו הברווזונים בסיפור על "הברווזון המכוער"), חי במציאות מוגבלת ומוכרת:

"מצד אחד של הכביש ראה האיש ים ירוק ומצד שני המון פרחים ירוקים. זה היה יום יפה, והאיש הירוק שמח ושר שירים ירוקים ועישן סיגרייה ירוקה עם עשן ירוק "

המציאות של טרם המפגש עם השונה ולפני שצצה ה"שאלה" הראשונה (היא איש כחול מה אתה עושה פה?) , היא עולם שכולו טוב, שיש בו אמת אחת או במילים אחרות, גן עדן של בורים. המפגש עם הלא מוכר מפר את השלווה ואת הביטחון הבסיסי שמקנה המסגרת המוכרת והידועה, אלא שכאן נגמר הסיפור. הסיפור מסתיים במקום שבו מערכת ערכים סגורה אחת נפגשת עם מערכת ערכים סגורה "אחרת". אם יתפתח קונפליקט או אם תתפתח מערכת יחסים משותפת, הדבר תלוי במהותה של מערכת הערכים הסגורה, שכל אחד מהגיבורים מביא למפגש. הקורא בסיפור זה אינו יודע מה יהיו תוצאות המפגש, כי הדרמה האמיתית נמצאת מחוץ לסיפור, ותוצאותיה, כמו גם המסר, תלויות בסוג המפגש שיתקיים בין הדמויות. כמו בסיפורים עם מבנה פתוח של הצגת בעיות ללא פתרון, משפט הסיום הוא גם משפט פתיחה המרמז על אפשרות להיווצרותו של קונפליקט. סיפור מסוג זה מייצג במודע את הבעייתי ולא את המוסרי.

לאיש הירוק, כאמור, אין תכונות המייחדות אותו, ודמותו אינה "נבנית" בהקשר למעשיו, או למוצאות אותו. הוא פשוט "מישהו", וככזה הוא מייצג "בן אנוש" כמושג מילוני, ללא קשר ל"סיפור" הפרטי שלו. אי לכך, הוא אינו מעורר אמפתיה או הזדהות ברמת העלילה. גם המציאות האוטופית של החיים לפני מפגש, אשר נסדקת בסוף הסיפור ומשאירה אותו פתוח, משאירה את הקורא הצעיר בלתי מסופק ולעתים גם כעוס.

משמעות הדבר היא שהסיפור אינו מתאים כלל לגיל הצעיר, שעבורו יכולת הזדהות ואמפתיה עם הגיבור וה"סוף הטוב" הם חיוניים. בבואנו להתאים סיפור לגיל זה, היעדר המרכיבים הנזכרים פירושו הפיכת הסיפור לסיפור על צבע ירוק וצבע כחול.

הבנת הסיפור והפקת הרעיון שהוא מתאר, מחייבת כושר הפשטה גבוה, או כפי שמכנה זאת מירי ברוך: היכולת "לעלות קומה"⁴.

4. על קומה ועוד קומה בשירת מרים ילן שטקליס, לכל שיר יש שם, פפירוס - בית ההוצאה של אגודת הסטודנטים באוניברסיטת תל-אביב, 1982, עמ' 56.

ברמה זו, דווקא היעדר תכונות מאפיינות של הגיבור ו הער קונפליקט ספציפי הם אלה שמאפשרים את השלמת הפרטים שיובילו למסרים טנטטיביים. המפגש ההיפותטי בין האיש הירוק לבין האיש הכחול עשוי להוביל לתרחישים רבים:

האם תתפתח סקרנות, שבעקבותיה יתפתח תהליך של חקר וגילוי, דו סטרי, של ה"דומה" וה"שונה" בין שתי הדמויות? או שהפחד מהשונה הוא שיוביל את התהליך. האם הפחד יוביל להתגוננות, לשימוש בכוח או במתכונים מטאפיזיים, להפרדה, או למלחמה? ואולי תתפתחנה דרכים להתגבר על הפחד ולחפש את הדומה ולא את המפריד. כל החלק הזה, כאמור לעיל, מצוי מחוץ לעלילה. כדי להפיק לקחים או לגבש רעיונות עלינו להיכנס ל "סיפור", למלא אותו בפרטים מן החיים, בתוכן, בקונפליקט ובמסר טנטטיבי הנגזר מהפתרון שנבחר למפגש ביניהם.

הסיפור על הברווזון המכוער לעומת זאת, כמו באגדות, מסתיים במציאות האוטופית, **שבה הכול בא על תיקונו**:

"עצי הלילך הרכינו ענפיהם אליו עד למים ממש, ואור השמש היה חמים וחביב כל כך, אז הרעיד את נוצותיו, זקר את צווארו הדק, ובכל לבו עלץ: 'מעולם לא חלמתי על אושר כה רב, כשהייתי הברווזון המכוער!'"

הבחירה ב"סוף הטוב" נענית לצרכיו הרגשיים של הילד ומותירה אותו מסופק. הילדים הצעירים נהנים מהאירוע ומאופן הצגת הדברים, הם מזדהים עם הגיבור ושמחים בניצחונו - גם אם הם אינם מגיעים לרמת הפשטה של הדברים הקונקרטיים המוצגים בפניהם, לרמה של "רעיונות על". אולם, חשוב לציין, שגם בגיל בוגר יותר מרבית הילדים אינם מגיעים, בהכרח, לרמת הפשטה באופן אינטואיטיבי והם זקוקים להכוונה. לשם כך יש לבנות, החל מגיל צעיר מאוד, תהליך מודע של הפקת מסרים מטקסט כתוב - המתחיל במבנים הפשוטים (שאינם דורשים כושר הפשטה) ובאופן ספירלי מגיע למבנים מורכבים יותר.⁵

עד כה ניסיתי להדגים כיצד המבנים הלוגיים של טקסטים כתובים מהווים גם את הקונצפציה העוזרת לנתח ולהבין את התופעות המתוארות בטקסטים, להפיק מהם את המסרים ולהתאימם לגיל הנמענים. אולם מבנים אלה מהווים גם קונצפציה לבניית השקפת עולם. המודעות למבנים יש בה כדי להצביע על השיטה שבה ניתן לשלב את הסיפורים המקסימים האלה בחינוך ובהוראה. כפי שיתואר בהמשך.

5. התהליך הספיראלי של הפקת המסרים מטקסט כתוב הוא נושא לדיון נפרד.

ג. המבנה הפתוח, המבנה הסגור פיתוח חוש ביקורת ושיפוט רב כיווני

הקריטריונים המבניים הבסיסיים שעמדו בבסיס הדיון עד כה הם אלה:

א. עלילה היא צעדים מספר המתקדמים לקראת השגת מטרה מסוימת;

ב. המסר הוא פונקציה של המטרה ושל דרך השגתה (כיצד היא מושגת ועל ידי מי);

ג. היעדר מטרה והיעדר פתרון פירושו, שאין לטקסט גם מסר חינוכי או מוסרי.

הסיפור על "הברווזון המכוער" הוא דוגמה למבנה של עלילה סגורה (שיש בה בעיה, פתרון ומסר). מישור ההתרחשות בו הוא אל-טבעי, והפתרון לבעייתו של הגיבור הוא דטרמיניסטי ומצוי בסדרי עולם שלא ניתן לשנותם. הסיפור על "האיש הירוק" הוא דוגמה למבנה של עלילה פתוחה המתחפש למשל ולמעשייה, אך למעשה הוא בנוי משני תיאורים מקבילים, וחסר את הקונפליקט ואת התרתו, שמהם צומח המסר.

מבחינה דיקטית גם אם מסיפורים אלה לא ניתן להפיק, באופן ישיר, מוסר השכל, **במונחים התנהגותיים** של סובלנות וקבלת השונה (בשל המסר הדטרמיניסטי בסיפור הראשון ובשל המבנה הפתוח, בסיפור השני), ניתן בהחלט להשתמש בהם כגירוי לדיון על הנושא וכדי להשיג הבנה מדרגה שנייה.

את הדיון בסיפור על האיש הירוק נתחיל בבירור משמעות המושג "סיפור" או בניסוח אופרטיבי: "כשהאיש הכחול אומר 'סיפור', למה הוא מתכוון?". (בהגדרת המושג יש להיעזר בהקבלה שבין שני החלקים של הסיפור). מטרת שלב זה בדיון הוא פיתוח מודעות לקיומם הלגיטימי של "סיפורים" שונים במקביל ל"סיפור" שלי. מודעות זו ל "דומה" ול "שונה" בחברה האנושית היא רק חצי הדרך, כי אין בה פתרון לחיים בדו-קיום⁶. אי לכך, בשלב השני יתבקשו המתדיינים להמשיך את המפגש בין "האיש הירוק" ו"האיש הכחול", על ידי הוספת קונפליקטים ממשיים אשר עשויים להתפתח ממפגש זה, והצעת פתרונות אפשריים ליישובם. בשלב השלישי והסופי יופקו המסרים, השקפות העולם והמשמעויות הנגזרות מהפתרונות שהוצעו.

תהליך הפקת המסרים מהסיפור על ה"ברווזון המכוער" הוא תהליך הפוך המתחיל בהגדרת בעיית הגיבור ומקורה, ממשיך בתיאור הניסיונות לפתור את הבעיה ואפיונם (האם הדגם חוזר על עצמו, או שנבחנות דרכים שונות?). השלב השלישי מתמקד בפתרון - כיצד הבעיה נפתרת? מי פותר אותה בפועל? ומה

6. מהוויכוח עם בני למדתי כיצד ילדים, באופן טבעי, משתמשים במושג השוויון באופן חד צדדי. והניסיון מלמד כי המעבר מרעיונות מופשטים לפתרון של סכסוך מקומי הוא קשה בכל גיל.

המשמעות של שיטת פתרון זו? השלב האחרון הוא הגדרת המסר כפי שהוא נגזר מסוג הצעדים שבאמצעותם הושגה המטרה. (ניתן גם לנסח את המסר מנקודת מבטן של דמויות אחרות בסיפור). כל אלה יובילו את הקורא לגלות, שגם מיתוס "הברווזון המכוער" הוא גזעני.

הדיון על המבנה של כל אחד מהסיפורים ומשמעותו, על האמצעים האמנותיים, על רקע התקופה והמקום שבהם הם נכתבו, יכול להציף נושאים של שוויון, של אפליה וכיו"ב, ולפיתוח חוש ביקורת ושיפוט **רב** כיווני.